

ความขัดแย้ง: หลักรากษณียธรรมเพื่อสร้างสมานฉันท์ในสังคมไทย

พระครูปริยัติคุณาวุฒ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี

บทนำ

ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในชีวิตประจำวันของบุคคลที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้ เนื่องจากความแตกต่างกันในการรับรู้และความคิดของแต่ละบุคคล โดยทั่วไปความขัดแย้งจะเกิดขึ้นเมื่อสองฝ่ายมีเป้าหมายที่แตกต่างกัน หรือเมื่อการตัดสินใจของฝ่ายหนึ่งมีผลต่ออีกฝ่ายหนึ่งหรือไม่เป็นไปตามความต้องการของอีกฝ่ายหนึ่งทำให้รู้สึกถูกรุกล้ำหรือถูกขัดขวางทำให้เป้าหมายของตนไม่สามารถบรรลุตามที่ตั้งใจไว้ และความขัดแย้งเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ทุกโอกาสและทุกเวลาโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และจะมีความรุนแรงมากน้อยต่างกันไปตามสถานการณ์ของความขัดแย้งนั้น กล่าวคือ ความขัดแย้งระหว่างองค์การย่อมมีผลกระทบต่อสังคมและองค์การในวงกว้างและมีความรุนแรงมากกว่าความขัดแย้งระหว่างกลุ่มบุคคล หรือระหว่างบุคคล นั่นคือ เมื่อมีความขัดแย้งเกิดขึ้นในองค์การ ผู้นำหรือผู้บังคับบัญชาที่เกี่ยวข้อง จะต้องพยายามแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งให้หมดสิ้นโดยเร็ว และถึงแม้ว่าความขัดแย้งอาจจะก่อให้เกิดความก้าวหน้า หรือชี้ให้ทราบถึงปัญหา หรือบอกให้ทราบว่าควรหรือมีความจำเป็นที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรบางอย่างเพื่อให้องค์การอยู่รอดและเกิดการพัฒนานำสู่การปรับตัว อันจะได้มาซึ่งการพัฒนาองค์การ^๑ และยังเป็นภารกิจที่สำคัญของผู้นำและผู้บริหารทุกระดับที่จะต้องใช้นวทางการแก้ปัญหา หรือการบริหารความขัดแย้งที่เหมาะสม รวมทั้งต้องดำเนินการอย่างรวดเร็วทันเวลา

แม้ความขัดแย้งในองค์การเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ และบางครั้งก็เป็นผลดีต่อการพัฒนาองค์การ เพราะความขัดแย้งถือเป็นจุดกำเนิดของการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จในทุก ๆ กิจกรรมส่งผลในทางสร้างสรรค์ แต่หากมีมากเกินไปสมาชิกก็จะแข่งขันชิงดีชิงเด่น เกิดความหวาดระแวง สงสัยซึ่งกันและกัน แบ่งพรรคแบ่งพวก แย่งผลประโยชน์ ใส่ร้ายป้ายสี ย่อมส่งผลให้การดำเนินงานภาพรวมด้อยประสิทธิภาพ แต่หากองค์การปราศจากความขัดแย้งย่อมจะทำให้องค์การเฉื่อยชาไม่ก้าวหน้า

^๑ พรศักดิ์ บุญยัง, “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งของผู้บริหารโรงเรียนกับความท้าทายในการทำงานของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดพัทลุง”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๒.

ดังนั้น จึงควรควบคุมความขัดแย้งให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ซึ่งจะส่งผลในทางบวกและเป็นการเสริมสร้างประสิทธิภาพให้องค์การ^๒ โดยใช้ธรรมทางพระพุทธศาสนาใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น อาจกล่าวได้ว่าจริง ๆ แล้วความขัดแย้งเป็นดาบสองคมคือมีประโยชน์ในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ให้องค์การแต่ก็อาจจะมีโทษได้เช่นเดียวกันหากใช้ไม่ถูกวิธี การแก้ไขหรือบรรเทาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมโลก ควรนำแนวทางสมานฉันท์มาเป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหา เนื่องจากแนวทางสมานฉันท์คำนึงถึงความมั่นคงอย่างสมดุลในทุกมิติ การบังคับใช้กฎหมายด้วยหลักนิติธรรม สิทธิมนุษยชน สิทธิเสรีภาพ จริยธรรม และความเท่าเทียมเสมอภาค รวมถึงความรู้สึกของประชาชนและประเทศเพื่อนบ้าน” จึงเป็นหลักการที่ควรธรมงศ์ให้ประชาชนทุกเพศและวัย มีความเข้าใจในแนวทางสมานฉันท์ คือ แนวทางของความปรองดองเห็นพ้องร่วมกัน นั่นคือ การรับฟังปัญหาเพื่อเข้าถึง รับฟังข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากทุกภาคส่วน เพื่อแก้ไขให้หมดสิ้นในระยะยาว โดยไม่มุ่งเน้นการใช้ความรุนแรง แต่มุ่งสร้างความเข้าใจ ความไว้วางใจว่ารัฐจะอำนวยความยุติธรรม และความเท่าเทียมให้กับประชาชนได้ แนวทางการสร้างความสมานฉันท์ในสังคมไทย โดยการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักสาราณียธรรม ๖ คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์กันไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว ในสังคมก็ตาม หลักการอยู่ร่วมกันโดยทั่วไปแล้วการอยู่ร่วมกันต้องมีความเคารพ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันประกอบด้วย (๑) เมตตาทายกรรม (๒) เมตตาเวจีกรรม (๓) เมตตาโมโนกรรม (๔) สาธารณโภคิตา (๕) สีสสามัญญุตตา (๖) ทิฏฐีสามัญญุตตา^๓

สังคมไทยตกอยู่ภายใต้สภาวะการณ์ของ ความขัดแย้งตึงเครียด เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบ มีการใช้ความรุนแรง ประชาชนรวมกลุ่มชุมนุม และเผชิญหน้ากัน มีการใช้อาวุธสงครามจนเป็นเหตุให้ประชาชนผู้บริสุทธิ์ตลอดจนเจ้าหน้าที่รัฐ บาดเจ็บและเสียชีวิต เหตุการณ์ความแตกแยกที่ยืดเยื้อมาเป็นเวลาหลายปีนี้ได้ส่งผลจนกลายเป็น บาดแผลที่ร้ายลึกของคนในสังคมไทยอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ซึ่งสอดคล้องกับทัศนะของพระครูปลัดไพฑูริย์ เมธิโก^๔ ได้กล่าวถึง ในปัจจุบันสังคมไทยกำลังเผชิญกับ

^๒ พงศ์สุภา ใจชื่น, “พฤติกรรมการบริหารความขัดแย้งของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (สาขาวิชาบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยอีสาน, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^๓ พระมหาศิวัชเสนา ญาณเมธี, “รูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา : วิเคราะห์จากพระไตรปิฎก”. *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๖๐), หน้า ๒.

^๔ ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑.

^๕ พระครูปลัดไพฑูริย์ เมธิโก, “พรหมวิหาร : ธรรมแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทย”, *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*, สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๓) : ๕๖.

ปัญหาวิกฤติการณ์ความขัดแย้งที่มีความซับซ้อน และมีความเป็น พลวัตรสูงมากขึ้นเรื่อย ๆ อันเกิดจากการสะสมของความรุนแรงเชิงโครงสร้างทางสังคม (Structural Violence) ที่กดขี่และทำให้ผู้คนที่รู้สึกแปลกแยกและแบ่งแยกคนในสังคมออกจากกัน ผสานกับความรุนแรงทางวัฒนธรรม ที่ให้ความชอบธรรมกับความรุนแรงเชิงโครงสร้าง และความรุนแรงทางตรง นอกจากนี้ ขั้นตอนต่อไปของปัญหายังถูกกดทับด้วยปัญหาพัฒนาการ และการขยายตัวของความขัดแย้งที่เจริญเติบโตควบคู่ไปกับยุทธศาสตร์และเป้าหมายของการพัฒนาประเทศ ซึ่งเกิดจากการที่รัฐใช้กลไกทางเศรษฐกิจเป็นตัวขับเคลื่อนสถาบันต่าง ๆ ของประเทศเพียงกลไกเดียว จนทำให้ประชาชนในชนบท คนด้อยโอกาส และคนยากจนถูกจัดอยู่สถานะของการเป็นคนชายขอบของสังคม โดยที่พวกเขาเหล่านั้นไม่มีสิทธิ์เลือก ผนวกกับปัญหาการบริหารงานของรัฐแบบรวมศูนย์แต่กระจายกระจายปัญหาประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ไม่มีประสิทธิภาพ และปัญหาทางด้านโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่ไม่เท่าเทียม สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้ผสมรวมตัวกันจนกลายเป็นวิกฤติการณ์ความขัดแย้งในสังคมไทย ที่ไม่สามารถหาทางออกได้และเมื่อประชาชนไม่ได้รับความยุติธรรมในสังคมอย่างที่ควรจะเป็น และรัฐไม่สามารถแก้ปัญหาและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง จึงก่อให้เกิดการประท้วงดื้อแพ่งหรือการขัดขืนอย่างสงบ (Civil Disobedience) จนถึงขั้นใช้กำลังและความรุนแรงในการเรียกร้อง และคัดค้านอำนาจรัฐ ดังที่ปรากฏอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน

สาเหตุของความขัดแย้ง

ความขัดแย้งคงมิได้เกิดมาเพราะความบังเอิญลอยๆ โดยปราศจากที่มาที่ไป สรรพสิ่งย่อมเกิดมาจากเหตุ เมื่อจะหาสาเหตุตามหลักคิดทางพระพุทธศาสนา สามารถจัดกลุ่มออกเป็น ๒ กลุ่ม ดังนี้

๑. เหตุปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

“ปัจจัยธรรม” ซึ่งหมายถึง “ธรรมเป็นเครื่องเนิ่นช้า” ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มนุษย์และสังคมเกิดความขัดแย้ง เหตุผลสำคัญที่ทำให้หมวดธรรมกลุ่มนี้ได้ชื่อว่า “เนิ่นช้า” ก็เพราะเมื่อเกิดขึ้น หรือมีอยู่ในบุคคลใด หรือองค์กร หรือกลุ่มบุคคลใด จะทำให้บุคคลหรือองค์กรนั้นเกิดการพัฒนาไปอย่างล่าช้า หรือพัฒนาศักยภาพภายในได้อย่างล่าช้านั่นเอง ปัจจัยธรรมนี้ ประกอบไปด้วยหลักธรรมที่สำคัญ ๓ ประการ กล่าวคือ ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ^๖ ทั้งสามประการถือได้ว่า มีอิทธิพลและมีความสำคัญอย่างยิ่งที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นในบุคคล หรือกลุ่มบุคคล

^๖ ขุ.ม.(บาลี) ๒๙/๗๔/๑๕๗.

๑.๑ ตัณหา : ที่มาของความขัดแย้ง

“ตัณหาเป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างไร” สาเหตุสำคัญที่ทำให้ตัณหาเป็นตัวจุดชนวนให้เกิดความขัดแย้งในแง่ของการทะเลาะวิวาทก็เพราะมีคำว่า “สิ่งเป็นที่รัก” เข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะหากวิเคราะห์คำว่า “สิ่งเป็นที่รัก” ย่อมมีนัย ๒ ประการ กล่าวคือ “สัตว์ และสังขาร” สิ่งที่เป็นที่รักทั้ง ๒ ประการนี้ จัดได้ว่าเป็น “หัวเชื้อ” สำคัญที่ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เพราะมนุษย์มีความหวาดระแวงว่าสิ่งที่ตนเองรักนั้นจะถูกบุคคลอื่นแย่งไป กำลังถูกแย่งไป หรือถูกแย่งชิงไปแล้วขณะเดียวกัน เมื่อสิ่งที่ตนเองรักจะผันแปรไป กำลังผันแปรไป หรือได้ผันแปรไปแล้ว” อาการเหล่านี้เองที่ทำให้มนุษย์ต้องทะเลาะวิวาทกันเพื่อช่วงชิง “ภวการณ์นำ” เพื่อให้สิ่งนั้น “คงดำรงอยู่กับตน” โดยการยึดมั่นในสิ่งเหล่านั้นว่าเป็นของเราด้วยอำนาจแห่งตัณหา ในประเด็นเดียวกันนี้ พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัจจายนะว่า “อะไรคือเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างกษัตริย์กับกษัตริย์ พราหมณ์กับพราหมณ์ และคฤหบดีกับคฤหบดี” คำตอบก็สอดคล้องกับประเด็นเบื้องต้นว่า “เพราะความยึดมั่นกามราคะ ตกอยู่ในอำนาจกามราคะกำหนดยินดีในกามราคะถูกกามราคะกลุ่มอื่นและถูกกามราคะครอบงำเป็นเหตุ”^๓ อย่างไรก็ตาม กามทั้งหลายยังทำให้ “มารดากับบุตร บุตรกับมารดาบิดากับบุตร บุตรกับบิดา พี่น้องกัน ย่อมถึงการทะเลาะ แ่งแย่ง และวิวาทกัน ทำร้ายกันและกันด้วยฝ่ามือบ้าง ด้วยก้อนดินบ้าง ท่อนไม้บ้าง ศัสตราบ้าง ถึงความตายในที่นั้นบ้าง ได้รับทุกข์ปางตายบ้าง” และเพราะกามนั่นเองจึงทำให้ชนทั้งหลายถือดาบและโล่ จักรนูพาดลูกศรบ้าง วิ่งเข้าสู่สงครามปะทะกันทั้ง ๒ ฝ่าย เมื่อพวกเขายิงลูกศรไปบ้าง พุ่งหอกไปบ้าง กวาดแกว่งดาบฟันบ้าง ชนเหล่านั้นถูกลูกศรเสียบเอาบ้าง โดยหอกแทงบ้าง ถูกดาบตัดศีรษะ พวกเขาตายในที่นั้นบ้าง^๔ สิ่งที่สามารถยืนยันสมมติฐาน ข้อนี้นี้ได้ดีที่สุดก็คือ ประเด็นที่ว่าด้วย “สงครามน้ำ” ระหว่างชาวศากยะและโลกิยะก็จัดได้ว่า เป็นสงครามที่เริ่มต้นด้วยการแย่งชิงทรัพยากรน้ำ เพื่อนำไปใช้ในเชิงกลีกรรรม นอกจากนั้น สงครามระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศล และพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นการแย่งชิงดินแดน และพื้นที่ทางเศรษฐกิจ หรือสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลิฉฉวีเพื่อแย่งชิงคันธชาติ สงครามเหล่านี้ จัดได้ว่าเป็น “สงครามวัตถุกาม” ทั้งสิ้น โดยมี “ตัณหา” เป็นผู้บัญชาการอยู่เบื้องหลังการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายนอก

^๓ ขุ.ม.(ไทย) ๒๙/๘๘/๓๐๑-๓๐๒.

^๔ อง.ทูก.(ไทย) ๒๐/๓๘/๘๓.

^๕ ขุ.จู.(ไทย) ๓๐/๑๓๖/๔๔๓-๔๔๔.

๑.๒ ทิฏฐิ: ที่มาของความขัดแย้ง

คำว่า “ทิฏฐิ” หมายถึง “ความเห็น” หรือ “ลัทธิ” ทิฏฐิในบริบทนี้ได้แก่ทิฏฐิในแง่ “ลบ” ประกอบไปด้วยสัkkายทิฏฐิ ๒๐ มิจฉาทิฏฐิ ๑๐ อันตคาหิกทิฏฐิมิวัตถุ ๑๐ จนถึงทิฏฐิ ๖๒^{๑๐} การที่มนุษย์ยึดมั่นถือมั่นในทิฏฐิ (ทิฏฐุปาทาน) อย่างใดอย่างหนึ่งดังที่ได้กล่าวแล้ว จึงทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันในกลุ่มของคนที่มีความเห็นแตกต่างกันแต่ไม่ยอมรับ^{๑๑} ความคิดเห็นของคนอื่น เนื่องจากบุคคลแต่ละคนมีจุดยืนของตัวเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่า “ชนเหล่าใดยังถือทิฏฐิ^{๑๒} ชนเหล่านั้น ย่อมเที่ยวกระทบกระทั่งกันในโลก”^{๑๓} และ “สัตว์ทั้งหลายผู้ยึดถือในทิฏฐิทั้งหลายว่ายอดเยียม ย่อมทำทิฏฐิใดให้อยิ่งใหญ่ในโลกกล่าวทิฏฐิอื่นทุกอย่างนอกจากทิฏฐินั้นว่าแล้ว เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ล่วงพ้นการวิวาทไปได้”^{๑๔} ดังจะเห็นได้จากกรณีของพราหมณ์ที่ถือทิฏฐิต่างกันว่า “สิ่งทั้งปวงเป็นที่พอใจแก่เรา สิ่งทั้งปวงไม่เป็นที่พอใจแก่เรา บางสิ่งเป็นที่พอใจแก่เรา และบางสิ่งไม่เป็นที่พอใจแก่เรา” จึงทุ่มเถียงกัน เมื่อทุ่มเถียงกันก็ทำลายกันและเบียดเบียนกัน^{๑๕} อย่างไรก็ตาม การขัดแย้งกันในลักษณะนี้มิได้เกิดขึ้นเฉพาะพราหมณ์ หรือเจ้าลัทธิต่าง ๆ แต่ประการใด แม้ในหมู่สมณะก็เช่นเดียวกัน ดังที่พราหมณ์อารามทัณฑะได้ถามพระมหากัสสปว่า “อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้สมณะขัดแย้งกับสมณะ” ท่านก็ตอบว่า “เพราะความยึดมั่นทิฏฐิราคะ ตกอยู่ในอำนาจทิฏฐิราคะ กำหนดยินดีในทิฏฐิราคะ ถูกทิฏฐิราคะกลุ่มรุม และถูกทิฏฐิราคะครอบงำเป็นเหตุ แม้สมณะก็ขัดแย้งกับสมณะ”^{๑๖} กรณีศึกษาที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือ การที่พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีกถเถียงกันเกี่ยวกับ “น้ำที่เหลือไว้ในกระบวยเป็นอาบัติหรือไม่” ประเด็นนี้ได้สะท้อนแนวคิดในเชิง “ทิฏฐิวิวาทะ” ได้เช่นเดียวกัน เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึกต่างก็มีจุดยืนของตัวเอง จึงทำให้ข้อขัดแย้งลุกลามไปอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ประเด็นที่เกี่ยวข้องในการทาสังคายนาครั้งที่ ๑ ถึง ๓ ก็เช่นเดียวกันความคิดเห็นที่แตกต่างกันระหว่างพระปุราณะกับพระสงฆ์กระแสนหลักที่นำโดยพระมหากัสสปเถระเกี่ยวกับการตีความวัตร ๘ ประการก็ดี การตีความพุทธบัญญัติที่แตกต่างกันระหว่างพระยสกาภันตบุตรและคณะที่เป็นพระสงฆ์กระแสนหลักกับพระภิกษุเมืองวัชชี เป็นต้นก็ดี เหล่านี้ล้วนสะท้อนนัยที่น่าสนใจเกี่ยวกับ “การยึดมั่นในทิฏฐิ” ของตนทั้งสิ้น เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว “ทิฏฐิ” จัดได้ว่าเป็นตัวแปรที่สำคัญ

^{๑๐} ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๑๗๔/๔๙๒-๔๙๔.

^{๑๑} ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๑๑๕/๓๔๑.

^{๑๒} ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๔-๒๔๕.

^{๑๓} ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๘๒/๒๔๓.

^{๑๔} ชุ.สุ.(ไทย) ๒๕/๘๐๓-๘๐๗/๖๙๔.

^{๑๕} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๒๐๒-๒๐๔/๒๓๙-๒๔๒.

^{๑๖} อัง.ทุก.อ. ๒/๓๘/๔๘.

ประการหนึ่งที่ทำให้พราหมณ์เจ้าลัทธิหรือสมณะต่าง ๆ ต้องทะเลาะวิวาทกัน เพียงเพราะต้องการรักษาจุดยืนของตนเองเอาไว้โดยไม่ยอมรับ หรือสนใจแนวคิดของคนอื่น และนอกจากการไม่ยอมรับและไม่สนใจแล้วยังเป็นที่มาของการดูถูกและเหยียดหยาม^{๑๗} เหตุผลทั้ง ๒ ประการดังกล่าว จัดได้ว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้บุคคล หรือกลุ่มบุคคลพยายามรักษา “ที่มั่น” “จุดยืน” เอาไว้ให้ได้ เพราะการพยายามรักษา “ที่มั่น” ย่อมหมายถึงการรักษา “พื้นที่” ของการดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างสมเกียรติและมีความสุขในโลกนี้ นอกจากนั้นการที่บางคนพยายามรักษาจุดยืนของตนเองเอาไว้อาจเป็นเพราะการเล็งผลเลิศว่า แนวคิดของตัวเองหรือกลุ่มของตนก่อให้เกิดสันติสุขในโลกหน้า หรือภพหน้าได้ ถึงแม้ว่าการรักษาจุดยืนดังกล่าวต้องแลกมาด้วยการทะเลาะวิวาท หรือต้องฆ่าคนอื่น ๆ ที่ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของเรา หรือการใช้คนอื่นเป็นเครื่องมือในการทำลายล้างคนที่ไม่เห็นด้วยกับตัวเอง และหากต้องการให้สถานการณ์ความรุนแรงดังกล่าวเต็มไปด้วยความสมเหตุสมผลมากยิ่งขึ้นก็อาจจะฆ่า หรือทำลายเครื่องมือที่ตนเองใช้งานเรียบร้อยแล้วก็ได้

๑.๓ มานะ: ที่มาของความขัดแย้ง

พระพุทธเจ้าให้คำจำกัดความคำว่า “มานะ” ว่า “การถือตัว กิริยาที่ถือตัว ภาวะที่ถือตัว ความลำพองตน ความทะนงตน ความเชิดชูตนเป็นดุจธง ความเห่อเหิม ความที่จิตต้องการเชิดชูตนเป็นดุจธง”^{๑๘} ปัญหาก็คือ “อะไรที่ทำให้มนุษย์สำคัญตัวว่าดีกว่าคนอื่น” จากการศึกษาพบว่า มนุษย์ใช้สถานะของความเป็นชาติ โคตร ความเป็นบุตรของผู้มีตระกูล ความเป็นผู้มีรูปร่าง ทรัพย์ การศึกษา หน้าที่การงาน หลักแห่งศิลปวิทยา วิชยฐานะ ความคงแก่เรียน ปฏิภาณหรือสิ่งอื่นนอกจากที่กล่าวแล้วว่า เราเลิศกว่าเขา”^{๑๙} หากวิเคราะห์ในประเด็นนี้ก็คือ มนุษย์ได้อาศัยคุณสมบัติดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญในการแสดงตน หรือแสดงตัวว่า “ตัวเองดี” หรือ “เด่นกว่า คนอื่น” ในคุณสมบัติเหล่านั้น และนั่นจึงเป็นที่มาของการ “ถือตัว” และ “ยึดมั่นในความถือตัว” ประเด็นจึงอยู่ตรงที่ว่า “การถือตัว ความลำพอง หรือความทะนงตน” นั้น ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือการทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กันได้อย่างไร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้ใด สำคัญว่า เราเสมอเขา เลิศกว่าเขา หรือด้อยกว่าเขา ผู้นั้นพึงต้องวิวาทกันด้วยความถือตัวนั้น”^{๒๐} สาเหตุสำคัญก็เพราะว่าการถือตัวดังกล่าวนี้นำไปสู่การลบหลู่ ดูหมิ่น และเกลียดชังคนอื่น ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากกรณีของ “เจ้าศากยะ” มีความถือตัวว่า เผ่าพันธุ์ของตัวเองเป็นเผ่าพันธุ์ที่ดี บริสุทธ์ และวิเศษกว่าคนอื่น ฉะนั้น จึงเป็นไป

^{๑๗} ขุ.ม.(ไทย) ๒๙/๓๑/๑๒๓.

^{๑๘} ขุ.จ.(ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๓.

^{๑๙} ขุ.จ.(ไทย) ๓๐/๑๐๓/๓๕๑-๓๕๓.

^{๒๐} ขุ.ม.(ไทย) ๒๒/๗๗/๒๓๑.

ไม่ได้ที่ธิดากษัตริย์ศากยะจะต้องไปแต่งงานกับพระเจ้าปเสนทิโกศลที่มี “ที่มา” หรือ “ต้นกำเนิดไม่ชัดเจน” และในขณะเดียวกัน การที่ถูกหลานของเจ้าศากยะจะไหว้พระเจ้าวิทูทกะก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้เช่นเดียวกัน และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่พระเจ้าวิทูทกะซึ่งเป็นลูกนางทาสีจะนั่งตั้งของเจ้าศากยะก็นับเป็นการกระทำที่ “น่ารังเกียจ” ฉะนั้น จึงต้องใช้น้ำหนัก การกระทำและแสดงออกในลักษณะนี้ ย่อมนับว่าเป็นการดูหมิ่น ชิงชัง และรังเกียจคนอื่น และการกระทำดังกล่าวนั้นเองได้นำไปสู่ “ภาวะแห่งการเกลียดชัง” ที่พระเจ้าวิทูทกะมีต่อเจ้าศากยะจนนำไปสู่ “สงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์” ในที่สุด ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วทำให้พระพุทธเจ้าต้องย้ำเตือนพระภิกษุทั้งหลายว่า^{๒๑} “ภิกษุไม่พึงสำคัญตนว่า เราเลิศกว่าเขา เราดีต่อกว่าเขา หรือว่าเราเสมอเขาเพราะคุณธรรมนั้น” การย้ำเตือนในลักษณะดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นเพราะพระองค์ได้ทรงมองเห็นหายนะที่จะเกิดขึ้นแก่ตัวของพระภิกษุในแง่ของการฝึกฝนพัฒนาตนเอง และการดำรงตนอยู่ในสังคมสงฆ์และสังคมอื่น ๆ จะพบว่า เกิดจากรากเหง้าที่สำคัญ ๓ ประการ กล่าวคือ “ตัณหา ทิฏฐิ และมานะ” รากเหง้าเหล่านี้ถือได้ว่า “เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเนิ่นช้า” ในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ และเหนี่ยวรั้งการพัฒนาองค์กร และสังคมด้วยดังจะเห็นว่าเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทะเลาะวิวาทจนนำไปสู่การฆ่ากัน หรือทำลายกันนั้นล้วนเกิดจากรากเหง้าเหล่านี้ทั้งสิ้น ฉะนั้น กระบวนการแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้มองเพียงแค่ปรากฏการณ์ภายนอกเท่านั้น หากต้องมองเข้าไปเพื่อทำการศึกษา และเข้าใจในมิติภายในด้วย จึงทำให้ปัญหาได้รับการแก้ไขอย่างตรงจุดและรอบด้าน

๒. เหตุปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง

เหตุปัจจัยภายนอกที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งนั้น จากการศึกษาและวิเคราะห์คัมภีร์ในพระพุทธศาสนานั้น พบประเด็นที่น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

๒.๑ ข้อเท็จจริง

ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลเป็นที่มาของความขัดแย้งข้อเท็จจริงหรือข้อมูลนี้ ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญที่จะก่อให้เกิดความขัดแย้ง ซึ่งเหตุปัจจัยหลัก ๆ ที่ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงนำมาซึ่งความขัดแย้งก็เพราะว่า การวิเคราะห์ การตีความ การแปรผลข้อมูล และการสื่อสารที่ผิดแผกแตกต่างออกไปจากข้อเท็จจริงที่คงอยู่ หรือในทิศทางตรงกันข้าม เราอาจจะเข้าใจ ซึ่งความเข้าใจอาจจะเกิดจากการตีความวิเคราะห์ หรือได้รับ ความบอกเล่าจากบุคคลที่น่าเชื่อถือ แต่เมื่อมีบางคนได้นำข้อมูลที่เป็นชั้นปฐมภูมิมาชี้แจง เราอาจจะไม่ยอมรับและมองว่าข้อมูลดังกล่าวนั้นอาจจะไม่ใช่ข้อมูลที่แท้จริงก็ได้ เมื่อนำประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ก่อให้เกิดการหมาดหมาง การทะเลาะ แก่งแย่ง และวิวาทดังกล่าวมาวิเคราะห์ประเด็น

^{๒๑} ชุ.ม.(ไทย) ๒๘/๑๕๓/๔๒๐.

ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใน “กรณีโกสุมพีศึกษา กรณีการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ และครั้งที่ ๒” จะพบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความขัดแย้งด้านข้อมูล ดังนี้ (๑) ประเด็นที่เกิดขึ้นในกรณีโกสุมพีศึกษา^{๒๒} พบว่าแรกเริ่มเดิมทีนั้น พระวินัยธรได้บอกพระธรรมกถึกว่า การที่พระธรรมกถึกเหลือน้ำชาเอาไว้ในกระบายนั้นไม่จัดว่าเป็นอาบัติเพราะไม่ได้ตั้งใจ ซึ่งพระธรรมกถึกก็คล้อยตามประเด็นดังกล่าว แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป พระวินัยธรกลับนำเสนอข้อมูลใหม่ว่า สิ่งที่พระธรรมกถึกทำนั้น เป็นการต้องอาบัติทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ตัวแปรสำคัญที่เกิดสถานการณ์เช่นนี้ก็เพราะพระวินัยธร และพระธรรมกถึก เข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกัน พระวินัยธรทราบว่าพระพุทธเจ้าได้บัญญัติวินัยข้อดังกล่าว แต่พระธรรมกถึกไม่ทราบข้อเท็จจริงดังกล่าว และการที่ทั้งคู่เข้าถึงข้อมูลที่แตกต่างกันนั้น ได้ทำให้ปฐมบทของความขัดแย้งได้เกิดขึ้น นอกจากนั้น ความขัดแย้งได้ปะทุขึ้นมาอีกเมื่อพระวินัยธรได้แปรข้อมูลอัน เป็นประเด็นส่วนตัวของทั้งคู่ไปสู่ลูกศิษย์ของท่าน และการแปรข้อมูลดังกล่าวจะไม่เกิดความขัดแย้งเลยหากเติมไปด้วยข้อมูลที่เติมไปด้วยข้อเท็จจริงประเด็นความขัดแย้งได้ลุกลามขึ้นเมื่อพระธรรมกถึกมองว่า ตนเองไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการนำเสนอข้อมูลดังกล่าว เพราะข้อมูลดังกล่าวได้ทำให้เกิดภาพลบแก่ตนเอง ดังนั้น การนำเสนอข้อมูลของพระธรรมกถึกในขั้นนี้ แทนที่จะตอบคำถามให้แก่ข้อมูลที่เกิดขึ้นแก่ลูกศิษย์ตามความเป็นจริงเพียงเท่านั้น แต่สิ่งที่นำเสนอเพิ่มเติมจากข้อมูลดังกล่าวก็คือ “ท่านพูดเท็จ” ประเมินคำพูดในลักษณะนี้พบว่า เติมไปด้วยอารมณ์และความรู้สึกที่ว่าตัวเอง “ถูกแฉ” หรือ “ถูกหักหลัง”

สรุปก็คือ “เมื่อท่านปรับอาบัติทุกกฎผมได้ ทำไมผมจะปรับอาบัติปาจิตตีย์ท่านไม่ได้” ซึ่งวิธีการนี้เป็นการเผชิญหน้าในลักษณะของการหนามยอกเอาหนามบ่ง หรือตาต่อตาฟันต่อฟัน อุณภูมิความขัดแย้งจึงเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

๒.๒ ผลประโยชน์ หรือความต้องการ เป็นที่มาของความขัดแย้ง

ผลประโยชน์ หรือความต้องการนั้น จัดได้ว่าเป็นเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งภายนอกที่ชัดเจนประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ทรัพยากร หรือสิ่งของมีจำนวนจำกัด แต่ความต้องการ หรือผู้ที่มีความต้องการนั้นมีจำนวนมากว่า หากไม่สามารถที่จะจัดการทรัพยากรหรือสิ่งของอย่างเป็นระบบแล้ว ก็ย่อมเป็นการง่ายที่จะทำให้ความขัดแย้งปะทุขึ้นมาเพื่อแย่งชิงส่วนแบ่งดังกล่าว ดังจะเห็นได้จากกรณีการแย่งทรัพยากรน้ำของชาวศากยะและโกลิยะ^{๒๓} ก็เนื่องมาจากการที่ทั้งสองกลุ่มต้องการน้ำเพื่อใช้ในการกสิกรรม แต่ปัญหาก็คือ น้ำนั้นมีปริมาณที่สามารถจะรองรับพื้นที่นาของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น การเจรจาจึงเกิดขึ้น แต่สุดท้ายกระบวนการเจรจาก็ล้มเหลวเพราะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง

^{๒๒} วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๖๘-๔๗๓/๓๖๒-๓๖๘.

^{๒๓} ที.สี.(ไทย) ๙/๒๖๗/๙๒.

ต้องการเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้กระแสของความขัดแย้งที่นำไปสู่ความรุนแรงจึงเกิดขึ้น กรณีสงครามการแย่งชิงหมู่บ้านกาสิระหว่างพระเจ้าปเสนทิโกศลกับพระเจ้าอชาตศัตรู^{๒๔} ก็เช่นเดียวกัน เป็นการตอกย้ำว่า ทั้งคู่ต่างก็ต้องการหมู่บ้านดังกล่าวเพื่อใช้เป็นเขตเศรษฐกิจและเป็นรัฐกันชน ซึ่งสอดคล้องกับกรณีสงครามระหว่างพระเจ้าอชาตศัตรูกับเจ้าลัจฉวิมีวัตฤประสงค์ เพื่อแย่งชิงคันธชาติ ซึ่งมีคุณค่าอย่างมหาศาลในผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นตามมา ผลประโยชน์และความต้องการในสองกรณีหลังนี้จัดได้ว่าเป็น “ตัวแปร” สำคัญที่ทำให้ทั้งสองแคว้นต้องทำสงครามระหว่างกันเพื่อแย่งชิงทรัพยากรดังกล่าว โดยมีได้ค้ำประกันว่าผลจากสงครามดังกล่าวจะนำมาซึ่งการสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินมากมาย

๒.๓ ความสัมพันธ์ เป็นที่มาของความขัดแย้ง

ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่มของพระวินัยธรรกับพระธรรมกถึกก็ดี กลุ่มของพระกัสสปเถระกับพระปุราณะกัถิ กลุ่มพระยสกาภิกษุบุตรกับพระภิกษุเมืองวัชชีก็ดี มาจากเหตุปัจจัยภายนอกอีกประการหนึ่งก็คือ “ความสัมพันธ์” พบว่า เพราะความสัมพันธ์ที่ไม่ดีใช่หรือไม่ จึงทำให้พระวินัยธรรดำนิพระธรรมกถึกลับหลังว่าเป็นอาบัติทั้งที่ไม่รู้ เพราะความรู้สึกที่ไม่ดีที่ไม่รับคัดเลือกเป็นผู้ร่วมคณะสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งที่ ๑ ใช่หรือไม่ ที่ทำให้พระปุราณะต้องออกมาเผชิญหน้าและทำลายความน่าเชื่อถือพระมหากัสสปเถระและคณะ โดยการไม่ยอมรับนัยบางประเด็นที่เกิดจากการสังคายนาครั้งที่ ๑ และเพราะความสัมพันธ์ที่เสื่อมทรามใช่หรือไม่ ที่ทำให้พระภิกษุเมืองวัชชีพากันลงอุกเขปนิยกรรมพระยสกาภิกษุบุตร จนทำให้ท่านหันกลับไปวิเคราะหว่าที่ และพฤติกรรมดังกล่าว และนำไปสู่การสังคายนาในที่สุด จากนั้นดังกล่าว จะเห็นว่า “ประเด็นที่ว่าด้วยความสัมพันธ์” นั้น ถือได้ว่าเป็นตัวแปรสำคัญประการหนึ่งในการทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล เพราะหากมนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันในระดับหนึ่งแล้ว โอกาสพบปะพูดคุยเพื่อหาทางออกเชิงสมานฉันท์เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว และมีทางออกร่วมกันได้ง่ายมากยิ่งขึ้น แต่หากเกิดกรณีของการไม่ชอบ หรือมีอคติต่อกันในระดับใดระดับหนึ่งแล้ว ย่อมเป็นเรื่องยากที่จะหันหน้าเข้าไปพบปะหรือพูดคุยกัน ด้วยเหตุนี้เอง ประเด็นเรื่อง “สารานิยธรรม” จึงเกิดขึ้นมาเพื่อแก้ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์อีกด้านหนึ่งด้วย

๒.๔ ชาติพันธุ์ เป็นที่มาของความขัดแย้ง

“ชาติพันธุ์” เป็นที่มาของความขัดแย้งอย่างไร? ผู้เขียนมองว่า “การที่มนุษย์ไปตัดสินใครคนใดคนหนึ่งที่ไม่ใช่พวก “ของเรา” ว่าเป็น “ชาวเขา” หรือเรียกคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พวกของเราว่าเป็น

^{๒๔} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๒๕/๑๔๖-๑๔๘.

“คนชายขอบ” แล้วตีค่า หรือประเมินคุณค่า “ชาวเขา” ด้อยกว่าตัวเอง แล้วพยายามที่จะลดทอนศักดิ์ศรี และความเป็นมนุษย์ของเขาที่ด้อยอยู่แล้วให้ด้อยลงไปเรื่อย ๆ” เหล่านี้คือที่มาของความขัดแย้งเหตุผลสำคัญที่มนุษย์กลุ่มนี้พยายามทำก็คือ การสร้างความเป็น “มนุษย์ศิวิไลซ์แบบจอมปลอม” ให้แก่ตนเอง แต่ไปทำถมเหยียดหยาม และดูหมิ่นดูแคลนมนุษย์คนอื่น ๆ ซึ่งบ่อยครั้งที่การกดทับในลักษณะนี้สะท้อนออกมาในรูปแบบของความรุนแรงที่ฝ่าย ถูกกระทำได้แสดงออกมาผ่าน “กระบวนการก่อการร้าย” (Terrorism) ทั้งในระดับชาติ และระดับสากล การแสดงออกในลักษณะนี้ได้รับการตั้งข้อสังเกตว่า ผู้กระทำการเป็นคน “ไร้มนุษยธรรม” “ไม่มีศาสนา” “เป็นชาตานที่ดำรงอยู่ในคราบของความเป็นนักบุญ” ดังเช่นกรณีปัญหา ทางภาคใต้ การระเบิดตึกเวิร์ลเทรด หรือการจับนักเรียนเป็นตัวประกันและฆ่าอย่างทารุณในเซสเนีย สิ่งที่ทำให้ผู้คนทั่วไปมักจะสนใจ และให้ความสำคัญก็คือ “ปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นแล้ว ได้แก่ศพของเด็กนักเรียน หรือตึกถล่ม” แต่สิ่งที่คนหลงลืมและมองข้ามก็คือ “ที่มาของปัญหาซึ่งได้แก่การฆ่าและสังหารชาวปาเลสไตน์ และชาวอิรัก” เราไม่ค่อยได้คำนึงว่า “สิ่งที่เขาถูกกระทำ ในฐานะเป็นมนุษย์ต่างชาติพันธุ์” ในอดีตที่ผ่านมาเป็นอย่างไร แต่เรามักจะคิดถึงสิ่งที่เราถูกกระทำ จากเขาอยู่ตลอดเวลาที่เกิดปัญหาขึ้น ฉะนั้นผู้เขียนจึงไม่รู้สึกละอายใจเมื่อเกิดสถานการณ์ความรุนแรงต่าง ๆ เกิดขึ้นทั่วโลก และเหตุผลของความไม่แปลกใจ อีกประการหนึ่งก็คือ กรณีเจ้าตากยะกับ เจ้าโกลิยะ และกรณีพระเจ้าวิฑูททะทำสงครามฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ของเจ้าตากยะ

สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนานั้นได้ให้การยอมรับว่า ความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็น ในระดับโลกียวิสัย เพราะความขัดแย้งจัดได้ว่าเป็นทุกข์ของบุคคลและสังคมประการหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองว่า ความขัดแย้งเป็น ธรรมชาติหรือธรรมชาติของสังคมทั่วไป จนอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งจำเป็นของสังคม เพราะสรรพสิ่งในสังคมนั้นแปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา (อนิจจัง) ผลจากการแปรเปลี่ยนดังกล่าวนี้ จึงทำให้เกิดบรรยากาศของทุกข์หรือความขัดแย้ง ซึ่งเป็นสภาวะหรือบรรยากาศที่ดำรงอยู่ในภาพเดิมไม่ได้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้งก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นในแง่ของโลภียวิสัยนั้นไม่สามารถ เป็นไปตามความต้องการ หรืออำนาจของสิ่งใด หรือบุคคลใด กล่าวคือไม่มีสิ่งใด หรือบุคคลใดบังคับ ให้มันไม่เปลี่ยนแปลงหรือไม่ให้ขัดแย้งกัน (อนัตตา) ฉะนั้นเมื่อก้าวโดยธรรมชาติแล้ว สรรพสิ่งต้อง ขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้น พระพุทธศาสนาก็ได้เหลือ พื้นที่ของความ ไม่ขัดแย้งเอาไว้ให้ สภาวะสูงสุดนั้น ก็คือ “พระนิพพาน”

หลักสาราณียธรรม

หลักสาราณียธรรม ๖ คือ ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกันเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์กัน ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว หรือในสังคมก็ตาม หลักการอยู่ร่วมกันโดยทั่วไปแล้วการอยู่ร่วมกันต้องมีความเคารพ ความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันสาราณียธรรม ๖ ประกอบด้วย

๑) เมตตาทายกรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา การแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อมนุษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ให้ความช่วยเหลือกันไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

๒) เมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา การช่วยบอกแจ้ง ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพ ให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓) เมตตา मनกรรม คือ การตั้งจิตปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม หมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัย ในกันและกัน

๔) สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน การแสดงความเอื้อเฟื้อโอ้ออมอารีด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งของตนได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่าเสมอกัน เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕) สีสสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีศีล ความประพฤติเสมอกันกับบุคคลอื่นการประพฤติปฏิบัติ ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้อง เรียบร้อยดีงาม เคารพกติกา ระเบียบของสังคมไม่ทำตนให้เป็นที่ยกย่องหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖) ทิฏฐิสามัญญตา คือ ความเป็นผู้มีทิฏฐิหรือความเห็นเสมอกัน การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน ให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือ ยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มาก แม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดหลักอุดมคติแห่งความดีงามหรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน^{๒๕}

สรุปได้ว่า สาราณียธรรม ๖ ประการนี้ นอกจากเป็นธรรมสำหรับผู้ประสานสามัคคีแล้วยังป้องกันมิให้เกิดอริกรรม (คดีความ) ขึ้นในสงฆ์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสามคามสูตร ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปรินิพพานสักร์คือ เป็นพระสูตรที่ ๔ ต่อจากกินติสูตร ที่กล่าวถึงข้างต้น ในพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสหลักธรรมไว้ ๔ หมวดคือ มูลเหตุวิวาท ๒ ประการ อริกรรม ๔ ประการ วิธีระงับอริกรรม ๗ ประการ และธรรมสำหรับป้องกันมิให้เกิดอริกรรม คือ สาราณียธรรม ๖ ประการ

^{๒๕} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๑/๓๒๒.

ความสมานฉันท์

สมานฉันท์ (สะมานะฉันท์ หรือ สะหมานะฉันท์) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หมายถึง ความพอใจร่วมกัน ความเห็นพ้องกัน เช่น มีความเห็นเป็นสมานฉันท์ สมานฉันท์ ถูกจัดเข้าเป็นลูกคำหรืออนุพจน์ของคำว่า สมาน-๑ ซึ่งเป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง เสมอกัน หรือเท่ากัน มิได้จัด ไว้ในสมาน-๒ ซึ่งเป็นกริยา หมายถึง ทำให้ติดกันหรือทำให้สนิทสมานฉันท์เกิด จากสมานสมาสกับฉันท์ (ความพอใจ ความรักใคร่ ความชอบใจ ความยินดี ความร่วมความคิด ความเห็นกัน ความไว้นือเชื่อใจกัน) โดยรวมความ จึงหมายถึง ความเห็นพ้องต้องกันในด้านความคิดเห็น ความไว้นือเชื่อใจกัน อย่างไรก็ตามความหมายที่สังคมไทยปัจจุบันเข้าใจและใช้กัน ดูจะมี ขอบเขตที่นอกเหนือจากพจนานุกรม โดยนำไปใช้ในความหมายด้านความสามัคคี การให้อภัยกัน รวมไปถึง การเลิกแล้วต่อกัน^{๒๖}

ความสมานฉันท์ คือ ความร่วมใจกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแห่งหมู่คณะในการดำเนินชีวิต หรือ ในการทำกิจการงาน โดยชอบธรรมร่วมกัน^{๒๗} พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ งานนิพนธ์ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)^{๒๘} ให้ความหมายไว้ว่า มีฉันท์เสมอกัน, มีความพอใจร่วมกัน, พร้อมใจกัน, มีความต้องการที่จะทำการอย่างใดอย่างหนึ่งตรงกันหรือเสมอเหมือนกัน ในทางที่ร้ายหรือดีก็ได้, ในทางร้าย เช่น หญิงและชายที่มีสมานฉันท์ในการประกอบกามสมุจฉาจาร (เป็นตัวอย่างที่ท่านใช้ในการอธิบายบ่อยที่สุด) และหมู่คนร้ายที่มีสมานฉันท์ในการทำโจรกรรม ส่วนในทางดี เช่น หมู่คนดีมีสมานฉันท์ที่จะไปทำบุญร่วมกัน เช่น ไปจัดปรับถนนหนทาง สร้างสะพาน ขุดสระ ปลูกสวน สร้างศาลาพักผ่อน ให้ทาน รักชาติล ตัวอย่างเช่น เด็กกลุ่มหนึ่งมีสมานฉันท์ที่จะบรรพชา ภิกษุหลายรูปมีสมานฉันท์ ที่จะถือปฏิบัติอุตงค์ข้อนั้นข้อนี้, คนผู้มีสมานฉันท์ในทางร้ายนั้น ไม่ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณา เพียงพอใจอยากทำก็ประกอบกรรมไปตามอำนาจของราคะ โทสะ และโมหะ ส่วนคนที่จะมีสมานฉันท์ในทางดี เบื้องแรกมองเห็นด้วยปัญญาแล้วว่ากรรมนั้นดีงามเป็นประโยชน์มีเหตุผลควรทำ จึงเกิดฉันท์ คือ ความพอใจใฝ่ปรารถนาที่จะทำโดยเข้าใจตรงกัน และพอใจเหมือนกัน ร่วมด้วยกัน; ดู ฉันท์ นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของสมานฉันท์ในมิติที่แตกต่างกันออกไป เช่น “ยูติธรรมเชิงสมานฉันท์” หมายถึง วิธีการใด ๆ ซึ่งผู้เสียหายและผู้กระทำให้เกิดความเสียหายและในกรณีที่เหมาะสม

^{๒๖} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๕๔) หน้า ๖๙๙.

^{๒๗} อธิมุตโต, สามัคคีปรองดอง, (ออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://board.palungilt.org>, [๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๔]

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑) หน้า ๑๒๔.

อาจมีบุคคลอื่น ๆ หรือสมาชิกคนอื่น ๆ ของประชาคมในสถานศึกษาหรือชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากอันตรายที่เกิดขึ้นนั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมกันอย่างจริงจังในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น โดยทั่วไปแล้วอาจมีการช่วยเหลือโดย “ผู้ประสานงาน” (facilitator)^{๒๙}

สรุปได้ว่า ความสมานฉันท์ หมายถึง การสร้างความพึงพอใจร่วมกัน การสร้างความเห็นพ้องกันในการทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกัน ทำเหมือนกัน พร้อมใจกัน มีความคิดเห็นไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมโดยรวม

หลักสราณียธรรมกับการสร้างความสมานฉันท์

แนวทางสมานฉันท์ คือแนวทางของความปรองดอง เห็นพ้องร่วมกัน นั่นคือ การรับฟังปัญหาเพื่อเข้าถึง รับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจากทุกภาคส่วนเพื่อแก้ปัญหาให้หมดสิ้นในระยะยาวโดยไม่มุ่งเน้นการใช้ความรุนแรง แต่มุ่งสร้างความเข้าใจ ความไว้วางใจจากประชาชนว่ารัฐจะอำนวยความสะดวก และความเท่าเทียมให้กับประชาชนได้^{๓๐} แนวทางการสร้างสมานฉันท์ในสังคมไทย ดังนี้

๑) การเปิดเผยความจริง (Truth) ให้มีความสำคัญกับความจริงทั้งในฐานะเครื่องมือหรือเป้าหมายของสังคมสมานฉันท์เพื่อสร้างสันติภาพที่ยั่งยืน ขณะเดียวกันก็หาหนทางให้สังคมไทยตระหนักถึงความเปิดเผยความจริงนั้นด้วย

๒) ความยุติธรรม (Justice) ให้มีความสำคัญกับความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ ด้วยการเสริมสร้างแนวคิดวิเคราะห์ในสังคมไทยให้เรียนรู้วิธีการมองปัญหาความรุนแรงใบบริบทเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมให้เล็งเห็นคนบริสุทธิ์กลุ่มต่าง ๆ ที่ตกเป็นเหยื่อของความรุนแรง

๓) ความพร้อมรับผิด ส่งเสริมระบบและวัฒนธรรมความพร้อมรับผิดในระบบราชการ

๔) การให้อภัย

๕) การเคารพความหลากหลายทางศาสนา วัฒนธรรม ให้มีความสำคัญกับขันติธรรมในฐานะคุณค่าทางการเมือง การเรียนรู้ ศาสนาต่างๆ ที่ดำรงอยู่ในประเทศไทย

๖) ถ้อยสันติวิธีเป็นทางเลือกในการเผชิญกับความขัดแย้ง

๗) การเปิดเผยพื้นที่ให้ความทรงจำที่เจ็บปวดด้วยการเปิดพื้นที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทย

^{๒๙} จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, *จิตวิทยาสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒) หน้า ๓๗.

^{๓๐} วิยะดา สิมะเสถียร, *แนวทางการสร้างสมานฉันท์ในสังคมไทย*, (นครศรีธรรมราช : บริษัท ป.อินเตอร์ปริ้น แอนด์ ดีไซน์ จำกัด. ๒๕๕๑) หน้า ๒๑-๒๒.

๘) มุ่งแก้ปัญหาในอนาคตด้วยจินตนาการ

๙) การยอมรับความเสี่ยงทางสังคมเพื่อความไว้วางใจระหว่างกัน เพราะการยอมรับความเสี่ยงเป็นเงื่อนไขสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์บนฐานแห่งความไว้วางใจอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของแนวความคิดสมานฉันท์

หลักการสร้างความสมานฉันท์

หลักการสร้างความสมานฉันท์ ประกอบด้วยหลักการ ดังต่อไปนี้

๑) การสานเสวนาเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการนำไปสู่การสร้างความสมานฉันท์ การสานเสวนาที่แท้จริงเกิดขึ้นได้เมื่อคู่กรณีมาร่วมกันสนทนาเพื่อนำไปสู่ข้อตกลงโดยต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงมุมมองความรู้สึกโกรธเกลียดที่มีต่อกัน โดยจะต้องมีการวิเคราะห์ความขัดแย้งและปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันเพื่อความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้น

๒) เน้นหรือจัดการกับอารมณ์และความรู้สึกของคนการเปิดเผยอารมณ์ความรู้สึกของตนเองสามารถที่จะเยียวยาอดีตและความเจ็บปวดในปัจจุบันได้ และแง่มุมของความยุติธรรมที่สำคัญมากคือการเยียวยาความรู้สึกของคนที่เจ็บปวด

๓) ความสมานฉันท์เกิดขึ้นได้เมื่อความต้องการของมนุษย์ได้รับการตอบสนอง เช่น การอพยพผู้ลี้ภัยกลับประเทศบอสเนียจะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าพวกเขาไม่รู้สึกลดภัยและมั่นคงในการไปอยู่ร่วมกับศัตรู การให้อภัยเป็นสิ่งจำเป็นแต่จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย ถ้าความต้องการของมนุษย์ถูกละเลย

๔) ศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญมากในการแก้ไขความขัดแย้ง ในการเยียวยาความรู้สึกของผู้คน การสร้างความสัมพันธ์ที่แตกร้างขึ้นมาใหม่ต้องการมากกว่าเครื่องมือในการเจรจา โกล่เกลี่ยที่เพียงแต่ค้นหาความต้องการและความต้องการที่แท้จริงเท่านั้น แต่ต้องใช้สัญลักษณ์และพิธีกรรม กล่าวคือใช้ทั้งความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรมในการสร้างความสมานฉันท์

๕) การสร้างความสมานฉันท์จำเป็นมากที่จะต้องใช้นโยบายที่หลากหลาย ทั้งด้านจิตใจ กฎหมาย สังคม วัฒนธรรม จิตวิทยาและการเมือง การเจรจาเพียงอย่างเดียวไม่สามารถนำไปสู่การสร้างสันติภาพได้ แต่ต้องสร้างกิจกรรมร่วมกันในภาคประชาสังคมด้วย จะประสบความสำเร็จถ้าได้รับความร่วมมือจากทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ที่สำคัญคือผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากคู่กรณี

๖) การสร้างความสมานฉันท์เน้นที่หัวใจ (Heart) และความคิด (Head) การเน้นที่ความคิดคือการกำหนดเป้าหมายของการพูดคุย และทำให้การพูดคุยดำเนินต่อไปในทิศทางที่ควรจะเป็น ส่วนการเน้นที่หัวใจคือเป็นการพูดคุยกันถึงอารมณ์ ความรู้สึกที่อยู่ลึกในจิตใจ

๗) คำนึงถึงวัฒนธรรมที่หลากหลายในกระบวนการสร้างความสมานฉันท์ โดยไม่เน้นที่การรับหรือนำเข้าวิธีการและกฎหมายแต่ของประเทศตะวันตกแต่ต้องปรับใช้ให้เหมาะกับสภาพสังคม

๘) การให้อภัยมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคม วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันออกไป ไม่ควรยึดติดแต่เพียงรูปแบบเดียว แต่ละวัฒนธรรมก็มีมุมมองต่อการให้อภัยและการสร้างความสมานฉันท์ที่แตกต่างกันออกไป

๙) ความยุติธรรมแบบใดที่เหมาะสมสำหรับการสร้างความสมานฉันท์ ที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์กลับคืนมาระหว่างคู่กรณี หรือความยุติธรรมแบบมุ่งแก้แค้นที่เน้นลงโทษผู้กระทำผิดเนื่องจากเหยื่อมีความต้องการให้ลงโทษผู้กระทำผิด จึงเป็นสิ่งที่ท้าทายทั้งนักปฏิบัติและนักวิชาการในการจะเลือกใช้ ความยุติธรรมแบบไหนภายหลังจากเกิดเหตุการณ์ความรุนแรง แม้คำตอบของความยุติธรรมไม่ได้อยู่ที่การยอม คินดีเสมอไป แต่อย่างไรนั้น แนวทางหนึ่งที่นักสันติวิธีมักใช้อย่างกว้างขวางเพื่อจัดการกับปัญหาความขัดแย้ง ที่รุนแรงในสังคมได้อีกหนึ่งรูปแบบคือ ความยุติธรรมระยะเปลี่ยนผ่าน

สรุปได้ว่า แนวทางการและหลักการสร้างสมานฉันท์ในสังคมไทย ประกอบด้วย การเปิดเผยความจริง ให้ความยุติธรรม พร้อมรับผิดชอบและการให้อภัย เคารพความหลากหลายทางศาสนาใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง ถือสันติวิธีเป็นทางเลือกในการเผชิญกับความขัดแย้ง เปิดเผยพื้นที่ให้ความทรงจำ และการยอมรับความเสี่ยงทางสังคมเพื่อความไว้วางใจระหว่างกัน

สรุป

สารานุกรมธรรมการสร้างสมานฉันท์ในสังคมไทย (๑) การสานเสวนาเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการนำไปสู่การสร้างสมานฉันท์ เมื่อคู่กรณีมาร่วมกันสนทนาเพื่อนำไปสู่ข้อตกลงโดยต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงมุมมอง ความรู้สึกโกรธเกลียดที่มีต่อกัน คือการนำหลักธรรมด้านเมตตาวจีกรรม (๒) เน้นหรือจัดการกับ การเยียวยาความรู้สึกของคนที่เจ็บปวด (๓) ความสมานฉันท์เกิดขึ้นได้เมื่อความต้องการของมนุษย์ได้รับการตอบสนอง คือการนำหลักธรรมด้านเมตตาทายกรรม (๔) ศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญมากในการแก้ไขความขัดแย้งในการเยียวยาความรู้สึกของผู้คน การสร้างความสัมพันธ์ที่แตกร้างขึ้นมาใหม่ต้องการมากกว่าเครื่องมือในการเจรจา โกล่เกลี่ยที่เพียงแต่ค้นหาความต้องการและความต้องการที่แท้จริงเท่านั้น แต่ต้องใช้สัญลักษณ์และพิธีกรรม กล่าวคือใช้ ทั้งความเชื่อทางศาสนา และพิธีกรรมในการสร้างความสมานฉันท์ (๕) การสร้างความสมานฉันท์จำเป็นมากที่จะต้องใช้นโยบายที่หลากหลาย ทั้งด้านจิตใจ กฎหมาย สังคม วัฒนธรรม จิตวิทยาและการเมือง (๖) การสร้างความสมานฉันท์เน้นที่หัวใจ และความคิด การเน้นที่ความคิดคือการกำหนดเป้าหมายของการพูดคุย (๗) คำนึงถึงวัฒนธรรมที่หลากหลายในกระบวนการสร้างความสมานฉันท์ (๘) การให้

อภัยมีความแตกต่างกันออกไปในแต่ละสังคม วัฒนธรรมของแต่ละสังคมมีความแตกต่างกันออกไป (๙) ความยุติธรรมแบบใดที่เหมาะสมสำหรับการสร้างความสมานฉันท์ที่เน้นการสร้างความสัมพันธ์ กลับคืนมาระหว่างคู่กรณี คือ การใช้หลักธรรมสาราณียธรรมทั้ง ๖

บรรณานุกรม

- จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. **จิตวิทยาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖. กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๑.
- พระครูปลัดไพฑูรย์ เมธิโก (มหาบุญ). “พรหมวิหาร : ธรรมแนวทางการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทย” **วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์ สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ปีที่ ๑ (ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม – ธันวาคม ๒๕๕๗) : ๕๖.
- พงศสุภา ใจชื่น. “พฤติกรรมกรรมการบริหารความขัดแย้งของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนมัธยมศึกษาจังหวัดกาญจนบุรี”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย อีสาน**, ๒๕๕๒.
- พรศักดิ์ บุญยัง. “ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งของผู้บริหารโรงเรียนกับความท้าทายในการทำงานของครูโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพัทลุง”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ**, ๒๕๕๖.
- พระมหาศิวะเสน ญาณเมธี. “รูปแบบการบริหารจัดการความขัดแย้งในพระพุทธศาสนา : วิเคราะห์จากพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยสยาม**, ๒๕๖๑.
- วิยะดา สิมะเสถียร. **แนวทางการสร้างสมานฉันท์ในสังคมไทย**. นครศรีธรรมราช : บริษัท ป.อินเตอร์ปริ้น แอนด์ ดีไซน์ จำกัด. ๒๕๕๑.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์. ๒๕๕๔.
- อริมุต์โต. **สามัคคีปรองดอง**. (ออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://board.palungilt.org>, [๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๔] (๒๕๕๔).